

ACC. N:R M. 13399:1-15.

Landskap: *Småland* Upptecknare: *B. O. Bondesson, Lesjöfors*  
Härad: *S. Måne* Berättare: " " "  
Socken: *Gullabo* Berättarens yrke: *folksamlingare*  
Uppteckningsår: *1954* Född år *1884* i *Gullabo*

FOLKLIVS-  
ARKIVET  
LUND

Hemmets prydnad. s. 1-15.

LM F 49.

Hemmets prydande.

1. Förr i tiden brukade man löva i hemmen under den tid, då det var varmt ute och man inte behövde elda i spisen för att hålla varmt i boningshuset.

Lövningen gick så till, att man satte löv i spisen för att dels skydda den sotiga delen och dels för att göra själva rummet gladare. Det brukade ske till midsommar, ty då var lövet fullt utslaget och vidare behövde man inte elda i spisen för att få rumsvärme. Då var det vanligen boklöv man använde, och man bytte många gånger under sommaren ut det gamla lövet mot nytt. Det skedde så, att man bröt lagom långa kvistar, som sattes i spisen. De under denna tid vanliga spistyperna var dels den s.k. rör-spise~~l~~ och dels den äldre modellen eller vråspisen. Denna sistnämnda typ var vanlig i de äldsta boningshusen och eldstaden stod i direkt förbindelse med yttre omgivningen. Det var alltså i de öppna spisarna man lövade eller satte lövruska. Lövningen började vid midsommar och lövet utbyttes sedan några gånger under sommaren<sup>s</sup> lopp. Vanligt på många ställen var att vid midsommar fläta ihop en lövsal av ungbjörkar, som man högg i skogen och forslade hem. Lövsalen byggdes ute på gårdsplanen i närheten av boningshuset, och där drack man kaffe och serverade mat på midsommar<sup>t</sup>. Ett bord placerades i lövsalen och gungbräder med bockar fick tjänstgöra som sittplatser.

Luf. 49  
/

2). Golvet. På golvet brukade man strö hackat granris. Det blev därigenom en frisk kåddoft i rummet. På lördagen då man fejade för den kommande sabbaten, skulle finhackat granris finnas att strö på golvet både i förstugan och i vardagsrummet. Somliga hade hackat enris på golvet och i spisen sattes en liten enbuske i stället för lövruska. Det var endast under den varma årstiden detta kunde ske, då man inte för värmens skull behövde elda i spisen. Det hackade granriset var 2 a 3 cm. långt. Vid begravning var det vanligt att strö hackat granris på vägen och lägga kransar och kors av hackat granris vid de ställen där liktåget drog fram och då man ville hedra den döde, om denne var en anhörig eller nära bekant. Golvet skurades som regel varje vecka. På somliga ställen kunde det dröja längre eller kortare tid beroende på husfolkets renlighet och snygghet. Golvet var belagt med trasmattor, som var vävda i hemmet. Varpen köptes i någon garnbod och inslaget var tillklippt i hemmet av trasor och lump allt efter råd och tillgång. I varje hem även hos den fattige fanns vanligen en vävstol och konsten att väva var ganska allmän. Så enkla vävnader som mattor kunde nästan alla kvinnor utföra och det fanns t.o.m. karlar<sup>som</sup> (kunde både sätta upp en väv och väva. Men det var inte många män som behärskade konsten, då den såväl som

ACC. N:R M. 13399:3.

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

såväl sömnad och stickning och matlagning var helt kvinnliga sysselsättningar. Att strö sand på golvet har inte förekommit här under känd tid. Orsaken kan ju närmast vara den, att man inte haft tillgång till finare sand. På gravarna var det vanligt, att man bredde ett lager av fin sand, sjösand, som man fraktade hem från kusten. Det skedde i samband med körslor till Bergkvara, dit en del skogsprodukter såldes såsom ved, props, ekbark och sågat virke. Varje vecka under hela året fanns det s.k. bergkvarafarare längs vägarna och det var således ingen svårighet att få hem en kappe fin, vit sjösand att strö på graven. På somliga ställen lade man sjösand i spottlådan eller hackat granris. Spottlådan hörde till den tidens nödvändiga inventarer och den fanns i varje hem. Den kunde vara helt av trä eller av koppar, som blanskurades till helgen. Den som hade råd, kunde ha hela golvet belagt med mattor i vackra färger, men den fattige hade bara ett par mattlängder över golvet. Somliga praktiska kvinnor förtod konsten att färga matttrasorna i olika färger och fick på så sätt trevliga fast billiga och enkla mattor. Färgerna var nog inte så hållbara men de var ofta glada och lyste upp i hemmet. Färgen beredde man själv av olika växter, och många kvinnor kände till den konsten. Av mossor bereddes en brun färg och ållonamärke fick man en gul och vacker färg. Ållonamärke är här namnet på mjölke eller mjölkört (*Chamaenerion angustifolium*).

3

Mattor användes inte blott som prydnad utan även som värmeis-  
lering. Under vintern hade därför den som hade råd därtill mat-  
tor över hela golvet, och rummet blev därigenom varmare, då den  
äldre byggnadskonsten ute på landsbygden inte hade möjlighet  
att utestånga kylan med enkelt brädgolv eller plankgolv. De  
flesta äldre byggnader saknade källarvåning och golvbjälkar-  
na låg nära marken. Då dessutom ingen sammanhängande grund fanns  
hade vinden fritt spelrum under byggnaden och kylan var svår  
att stänga ute under den kalla årstiden. Trägolven skurades  
med såpa och vatten och torkades med vitmossa. Särskilt den  
fattiga befolkningen hade alltid vitmossa som ersatte trsaor  
vid rengöring och skurning. Vitmossan plockades ute på kärrtu-  
vor och torkades hemma i solen eller i ett skjul, så den fanns  
att tillgå vid behov. I varje mindre bemedlat hem fanns alltid  
denna nyttosak tillgänglig. Det var kvinnorna som hade denna  
omtanke om hemmets behov och det var de som skötte tvätt och  
skurning i hemmet.

### 3). Väggprydnader.

Väggarna i bondhemmen var under förra århundradet vanligen  
nakna fast en och annan hade skaffat sig ett eller annat olje-  
tryck med religiöst motiv eller bilder av det svenska eller  
något utländskt kungahus. För övrigt var väggarna nakna under

ACC. N:R M. 13399:57

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

nämnda tid. Bonader fanns endast i enstaka fall och utgjordes av vävnader mer eller mindre konstskickligt utförda. I mitten av århundradet eller strax före kom tapeter till användning. Det var enkla sådana och vanligen med blommiga mönster. Det var endast bönderna och de mera besuttna av dessa som hade råd med en sådan lyx. Den fattigare befolkningen hade väggarna vitstrukna eller med nyanser i blått och gult. Det var vanlig limfärg som användes. Många av de fattiga hade ingen färg alls på väggarna utan träet framträdde utan någon som helst nyans. Väggarna började man pryda i denna trakt först då man kunde komma över billiga och enkla oljetryck eller kopparstick. Det var alster som bjöds ut av kringresande marknadsförsäljare och många av de i trakten varande tavlor hade köpts på Gullaboås marknad. En del av de väggtaflor som fanns var köpta i Karlskrona. Glas och ram var påsatt i hembygden. Detta var förhållandet fram till slutet av förra århundradet. Från den tiden började oljetrycken, där de religiösa motiven var framträdande, <sup>även</sup> att framställa scenar ur jakt- och fiskelivet och krigiska händelser. Bilder föreställande händelser från 1870 års krig mellan Tyskland och Frankrike. Bismarck och Napolen III, kejsar Wilhelm och Moltke o.a. De fattiga hade inget behov av att kosta på så dyrbara ting för husets prydnad. En prydnad för hemmet var det med kedja försedda fickuret, som hade sin givna plats på väggen

6

under själva vägguret. Hos bönderna var rummen i allmänhet tapetserade alltifrån förra hälften av 1800-talet. Att precisera tiden för de första tapeterna här i bygden är inte så lätt att göra, men omkring mitten av förra århundradet eller något tidigare var nog tapeter vanliga bland de besuttna bönderna. Från och med början av innevarande århundrade ändrades förhållanden i hög grad på det omskrivna området, idet att bostäderna moderniserades på många vis och den allmänna standerden höjdes. Utjämnning mellan fattig och rik skedde både i klädedräkt och bostadsförhållanden.

4). Bords-och skåpprydnader.

På bordet hade man duk av dräll e.d. Det var alltså en linneduk. Det var inte blott det stora dominerande slagbordet som var försett med duk utan även de mindre borden hade virkade dukar i olika mönster med och utan fransar och spetsar. På köksbordet vid vilket arbetsfolket utspisades hade man ingen duk. Man åt på den målade skivan och lade potatisskalen på bordet. Kött-och sillben hade där även sin givna plats. Att använda duk på ett sådant bord kring vilket 12 a 15 män och kvinnor samtidigt åt, skulle inte en praktisk, sparsam husmor gått med på. Vid kalas och bjudning i allmänhet hade man alltid duk av finare slag på bordet och på brickan, om kaffe serverades. I de förmögnare bonde-



ACC. N:R

a/

M. 13399: 7.

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

7

hemmen fanns hemgjord linnedukar, vävda och virkade föremål. Allt var av hemgjord beskaffenhet från början till slut. Det var i självhushållens tid, då arbetskraften var billig och livet flöt i en lugnare ström. Vid högtider, då inget arbetsfolk behövdes, dukades bordet inne i rummet, och man hade duk på bordet och även blommor för att göra det hela festligare. Under våren pryddes bordet med syrener i vaser och konvaler i stora buketter och längre fram på sommaren hade man både odlade och vildblommor att pryda med. Den förnämsta prydnaden på en skänk utgjordes av en spegel med lådor för nipper o. d. småaker. Skåpen gick vanligen från golv till tak och kunde således inte användas att ställa prydnader på. Då byrån blev en mera allmän möbel fick den ersätta skänken och på den placerades småaker som prydnadsföremål. Där hade man silversaker såsom tumlare och bågare och fickur och diverse föremål av kristall e. d.

Då bröllop firades kläddes rummet i glada färger, likaså vid barn- dop och kalas. Då gravöl hölls kläddes bord och stolar i vitt och svart. Själva likrummet kläddes med vita lakan för att det hela skulle verka dystert och allvarligt. Men det förtärdes mycket mat och dryck även vid dessa tillfällen. Var personen en fram- stående man hölls gravöl i flera dar och man åt och drack för att hedra den avlidne. Denna sed var rådande till långt in på 1900-talet.



- 5). Spisar. De vanligaste spisarna i de äldre byggnaderna var de av gråsten murade vråspisarna. De var uppmurade med en rökgång direkt ut i luften och försedda med ett skjutbart spjäll som kunde helt täcka rökgången. Spjället, som många gånger i de äldre spisarna utgjordes av en träläm, som man stack in i en smal öppning ett stycke upp på muren och täppte öppningen. Det var endast under den kalla årstiden som man sköt spjället. På somliga spisar, som var mera noggrant uppmurade hade man spjäll av plåt, som kunde fällas och öppnas och alltså inte togs bort för varje gång det öppnades. Mot slutet av 1800-talet började järnspisar att bli brukliga i trakten. De gjordes vid Gullbærsgs gjuteri i Lindås. I de allra äldsta boningshusen var bakugnen inbyggd vid köksspisens eller innanför denna och muren upptog en avsevärd plats av köket. De äldre bostäderna i denna trakt hade mycket stora kök och där uppehöll sig familjen mest. Det användes både till matrum och liggplats för tjänstefolket. Under senare delen av 1800-talet byggde man hus med särskild källarvåning för rotfrukter och potatis och med bakugn och tvättgryta m.m. De äldre bostäderna hade särskild byggd källare utanför bostaden och avsedd endast för förvaring av potatis m.m.

ACC. NR M. 13399:9.

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

9

I närheten av boningshuset var bryggstugan belägen. Där fanns en stor spis med inmurad tvättgryta och även i vissa fall en bakugn. Då var man inte hänvisad till köket där den inmurade bakugnen fanns i de äldre bostäderna. Från de nybyggda husen under 1800-talets senare hälft hade bakugnen flyttats ut från köket till källarvåningen eller bryggstugan.

Man kan från denna tid skilja på tre särskilda spistyper. Den stora köksspisen, där maten lagades i grytor på tre ben och i pottor samt i benlösa kastruller som sattes på trefoten. Trefotar fanns i olika storlekar i spisens omedelbara närhet eller i den stora delen framför ungsluckan i närheten av eldstaden. Hos en del bönder fanns kakelugnar i somliga rum, men i köket och i vardagsrummet var öppna spisar. Då järnspisen blivit mera allmän ändrades köksattiraljen och grytor och pottor med ben ersattes av kastruller i skilda storlekar. Hos de mindre bemedlade fick man nöja sig med den gamla utrustningen ännu några decennier sedan bondköken moderniserats. I allmänhet var bostäderna illa byggda och dåligt planerade, dragiga och kalla under vintern och under sommaren alltför varma.

Under 1800-talet var det ganska vanligt att man byggde till en s.k. köksförstu till köket och därigenom avlasta en del från själva köket såsom ved, kvast och sopborste, slubbämbare med svinmat och bakattiraljen raka, grissel och ugnsborste eller ugnskvast.

ACC. N:R M. 13399:10.

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

10

Belysning. Belysningsanordningarna förr var mycket enkla. Det var tiden för elektricitets<sup>ens</sup> genombrott. Mot slutet av förra århundradet var de anordningar man hade för belysning under den mörka delen av dygnet av ålderdomlig karaktär. Fotogenlampan var givetvis den mest dominerande i såväl dagakarlens som bondens hem. En mångfald av olika lamptyper fanns att tillgå både enkla billiga och dyrare dekorativa. Den som hade god råd köpte dyra och fina lampor och den fattige höll sig till de billigare sorterna. Kökslampan var billig och enkel och så hade man s.k. vekalampor. De hade inga glas eller var försedda med brännare utan vecken gick direkt upp ur oljehuset och tändes. En sådan lampa osade och rök och spred en otäck lukt i rummet. Det var tiden före den elektriska ficklampans tillblivelse och då man ville lysa sig ute och i ladugården under kvällen och i den tidiga morgonen, måste man ha en lykta med en liten lampa eller ljusbit som lyste. Lyktan, som hade sidor av glas och var försedd med grepp att bära i eller hänga i då man arbetade i stall och fähus, tändes inne i köket och placerades på en plats där inte eldfara uppstod. Men ofta såg man lämningar efter rök från lyktan både i stallet, lagården och på logen. Under de långa höstkvällarna och tidigt på morgonen skedde tröskningen med slaga. Det var under 1880-talet och även följande decennium, fast

ACC. N:R M. 13399: //

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

//

man då i många gårdar började använda tröskverk. Först kom sådana med stående vandring i bruk och därefter de med liggande vandring. Då lades tröskning med slaga å sido och man behövde inte använda så lång tid med att avtröska den inbärgade säden. Tröskningen som förut skett med slaga och kunde räcka hela hösten ända fram mot jul, var nu med tröskverkets hjälp avverkad på några dagar. - Någon extra belysning vid tröskning var således ej mera behövt. Innan fotogenlampan blev en allmän och nödvändig tingest i ett hus, nöjde man sig de långa kvällarna med det ljus som kom från den stora brasan i spisen. Något arbete som krävde bättre belysning förekom inte i allmänhet i hemmen. Tidningar fanns inte så allmänt och läsning bland gemene personer under kvällarna var inte vanligt. Det arbete som utfördes krävde inte så skarp belysning, utan man nöjde sig oerhört litet. Kvinnorna kardade, spann och vävde och männen sysslade med redskap av olika slag. Det förekom mot slutet av förra århundradet att i vissa hem bland torpare och backstugusittare, att man hade en huggkubb inne i rummet och täljde till en del slöjdföremål. Särskilt var byn Hästmahult känd för skickliga slöjdare och där i byn arbetades träget inne i bostaden med träarbeten under de långa vinterkvällarna med endast den besysning som brasan från den öppna spisen gav jämte en dålig vekalampa eller i bästa fall en enkel lampa med brännare och glas och utan kupa.

ACC. N:R M. 13399:12.

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

- 7). Blommor. Under sommaren och hösten då det fanns gott om blommor både vilda och planterade brukade man ta in en bukett från blomsängen eller plocka ute i ängarna och sätta i glas eller vaser, om man hade sådana. Somliga kvinnor var mycket ivriga blomskötare, och framför byggnaden var på många ställen blomsängar anlagde med ringblommor, dalia, resade, lövkoja och aster som de vanligaste. I en särskild liten avdelning av blomsängen stod åbrodd och lavendel av vilka man brukade bryta en kvist, då man gick till kyrkan e.d. samvaro. Under våren plockade man vit- och blåsippar. De förstnämnda kallades vitveira och de senare blåveira, och satte i vaser eller dylikt kärl, och längre fram på våren kom konvaljen som plockades och togs in och sattes i vatten. Så fanns det ett stort antal trädgårdsrosor som fram mot eftersommaren sattes in i stora buketter. Blommorna sattes in i rummen vid den tid de fanns att tillgå. Det var således en ständig variation av blommor vår sommar och höst. Då man besökte kyrkan hade kvinnorna alltid en "kryddkvast" eller blombukett med sig, dels för att pryda någon grav och dels att ha med sig in i kyrkan. Under vintern då inga blommor fanns hade man luktdosa med en parfymerad svamp att lukta på under den vanligen långa gudstjänsten.

13

ACC. N:R M. 13399:/3.

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

13

Att det fanns hem med ett stort antal välskötta blommor var helt och hållet husmors förtjänst. Var hon en blomvän, så saknades aldrig krukväxter i rummet. Det var då huvudsakligen vardagsrummet, och dess fönster som i första hand pyntades med blommor av skilda slag.

En ganska allmän krukväxt, som man fann i många hem var "maralika". Den har välluktande bald och för övrigt är blomman en art av näva? Blad och blommor har mest likhet med denna växt. Myrten, kalla, kaktus och aspedistra kunde man se som de vanligaste i hemmen. Ett stort antal andra blommor fanns också bland vilka många slags pelargonier och pilarter främst kan nämnas. Blommor fick man av varandra och även tog i smyg. Det var då telningar, som man sen fick sköta med konst och knep. Somliga kvinnor hade tur med blommor, sådes det. Sticklingar tog man. Det blev tur med sådana man tog utan att ägaren av blomman visste det. I somliga hem hade man ett stort sortiment av alla möjliga rumsblommor med konstiga och förvrängda namn. I många hem bland torpare och dagakarlar var inte känslan för blommor så rikt utvecklad beroende på, att man måste ägna alltför stort intresse för arbetet åt andra.

Mycket sällan såg man att karlarna intresserade sig för blommor antingen det gällde odlade eller vilda. Det var helt ett kvinnligt prerogativ.

ACC. N:R M. 13399:4.

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

8). Andra prydnader.

Halmkronor som prydnader ha inte förekommit här vad känt är under de senare hundra åren. Vid begravning var det vanligt att man lade kransar av hackat granris vid de ställen där liktåget drog fram. Man satte enbuskar på ömse sidor om vägen från det hem från vilket liktåget kom och fram till stora landsvägen och klädde vägkanterna med grankvistar. Det gav intryck av högtidlighet och dämpad stämning.

Under vintern då det inte fanns så god tillgång på blommor nöjde man sig med begravningsblommor och kransar av välövat blåbärsris och vintergrön samt "statt opp och gack" eller ryl, *Chimaphila umbellata*.

I många hem hade man torra eller torkade växter i vaser utan vatten. Det var då eterneller och månviol samt vengräs i stora buketter. Dylika blommor ställdes på en byrå e.d. i något finrum, som man inte fick vara i annat än då man hade främmande i huset.

Den här nu gjorda redogörelsen för prydnader i hemmet under slutet av förra seklet och i början av innevarande kunde passa in i vilket mera ordentligt och välsituerat bondehem som helst i denna bygd. I någon mån kunde det variera något men på det hela taget var gängse seder och bruk tämligen lika i de olika hemmen bland bönderna och deras gelikar.

/4



ACC. N:R M. 43399:15.

LUNDS UNIV.  
FOLKMINNES-  
ARKIV

Sedan några decennier tillbaka har emellertid stora förändringar skett här i trakten liksom annorstädes. Det gamla självhushållet har upphört bland bönderna, arbetstid och arbetstakt har förändrats och levnadsbetingelserna är nu andra än för 50 a 100 år sedan. Inredning, möbler och husgeråd har moderniserats och de sociala välfärdsanordningarna har åstadkommit stora förbättringar i många avseenden.

Det stora köket i bon<sup>d</sup>hemmen har ersatts av tidsenligare typ och den mänskliga arbetskraften har till stor del här liksom på andra håll ersatts av maskiner och moderna anordningar.

De gamla redskapen har man kastat bort. De har gjort sin tjänst och behövs inte mera. Det är då närmast de gamla omoderna jordbruksredskapen och bohagen av skilda slag. Deras användning och glansperiod kräver ett särskilt kapitel. Den nyare tiden känner inte deras uppgift <sup>och</sup> ändamål.

Hem, inredning och livsstil har ändrats våldsamt tack vare elektricitet och explosionmotorer. Livet är drägligare för den stora massan fast mera jäktat och osäkert än i forna dar.

Men säkertigen skulle ingen önska tillbaka den "gamla goda tiden" med dess slit och försakelse. på alla områden.

15